

วิจารณ์หนังสือ

การเมืองเรื่องพระพุทธรูป. เขียนโดย วิราวรรณ นฤปิติ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2560.

บทวิจารณ์โดย จิตภา แสงตา*

ดูเหมือนว่าในปัจจุบันนี้ พระพุทธรูปจะเป็นเพียงแค่วัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่นิยมของนักสะสมของเก่า หรือเป็นศิลปะที่สร้างองค์ความรู้ในบริบททางประวัติศาสตร์ และดูเหมือนว่าทักษะโดยทั่วไปจะไม่ได้มองว่าพระพุทธรูปมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างชัดเจน แต่หากมองย้อนกลับไปยังอดีตอย่างยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปมีความสำคัญต่อการปกครองบ้านเมือง และการแสดงอำนาจระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง

หนังสือ *การเมืองเรื่องพระพุทธรูป* โดย วิราวรรณ นฤปิติ ซึ่งมองอำนาจการเมืองผ่านการอัญเชิญพระพุทธรูปในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ที่ปรับปรุงเนื้อหาและประเด็นอภิปรายจากวิทยานิพนธ์ “แนวคิดการรวบรวมพระพุทธรูปช่วงสร้างกรุงเทพฯ ถึงรัชกาลที่ 5” ระดับศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหัวข้อศึกษาที่มีการต่อยอดจากความสนใจของผู้เขียน จากการเป็นศิษย์เก่าภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่สนใจในศิลปวัตถุ โดยต้องการขยายขอบเขตทางความรู้ด้านวัตถุเข้ามาในบริบทของประวัติศาสตร์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หนังสือเล่มนี้แบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์กับหัวเมืองต่างๆ ผ่านการศึกษาพระพุทธรูปที่สำคัญของท้องถิ่น ที่ถูกนำมาไว้ยังศูนย์กลางการปกครองของสยามในสมัยนั้น และยังมีความคิดที่เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพระพุทธรูปในสมัยต่อมาอีกด้วย

ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจความเป็นมาของพระพุทธรูป ที่มีบทบาทสำคัญต่อชาวสยามโดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครอง ซึ่งจะกล่าวถึงเป็น 3 ช่วง ดังที่หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายไว้ได้แก่ 1) ช่วงสร้างกรุงเทพฯ 2) ช่วงที่สังคมชนชั้นสูงมีความคิดเรื่องวัตถุเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

* นิสิตปริญญาตรีชั้นปีที่ 3 สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

และ 3) ช่วงที่ชั้นสูงของกรุงเทพฯ ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวัฒนธรรมตะวันตก โดยจะแบ่งออกเป็น 4 บท ประกอบด้วย

บทที่ 1 แนวคิดเรื่องการรวบรวมพระพุทธรูปช่วงสร้างกรุงเทพฯ ในบทนี้ได้กล่าวถึงการกู่ชาติบ้านเมืองหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้นำที่จะสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ที่อพยพมายังกรุงธนบุรี การเสียกรุงครั้งนี้ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงในการปกครอง การเมือง และค่านิยม จึงต้องสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ผ่านการรวบรวมศึกษาดีต่อออกมาเป็นงานทางประวัติศาสตร์เรียกว่า “พงศาวดาร” รวมทั้งการแปลวรรณกรรมทางโลกและทางศาสนามากมายในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้ตัวตนที่เพิ่งสร้างมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป้าหมายสูงสุดคือด้านศาสนาและการปกครอง จึงได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปที่สำคัญลงมาครั้งสมัยกรุงธนบุรี 2 องค์ และมีการอัญเชิญขึ้นมาประดิษฐานที่กรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา ซึ่งในขณะนั้นมีสถานะเป็นศูนย์กลางการปกครอง

พระแก้วมรกตและพระบางเป็นพระพุทธรูปองค์แรกๆ ที่ถูกอัญเชิญลงมาไว้ยังที่กรุงธนบุรี โดยเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ต่อมาได้ปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) และเจ้าพระยาสุรสีห์ สาเหตุเนื่องมาจากพระวอเจ้าเมืองดอนมดแดง (อุบลราชธานี) มีความขัดแย้งกับเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตหรือเวียงจันทน์ ทำให้พระวอถูกเจ้าเมืองเวียงจันทน์ประหารชีวิตในข้อหาแข็งเมือง เมื่อพระเจ้าตากสินฯ ทรงทราบเรื่องทรงสั่งให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพขึ้นไปปราบ แต่เจ้าผู้ครองเมืองนครเวียงจันทน์รู้ตัวทันแล้วหนีไป จึงได้มีการอัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางลงมาแทน สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ได้มีการจัดสมโภชครั้งยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นจากความสำคัญร่วมกัน คือ เพื่อเฉลิมฉลองความสำเร็จในการสถาปนาอำนาจทางการเมืองของกรุงธนบุรีที่แผ่ขยายไปถึงหัวเมืองเหนือ และความสำเร็จของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและพระยาสุรสีห์ที่เป็นผู้กระทำ โดยมีพระแก้วและพระบางเป็นตัวแทนความสำเร็จในการขยายอำนาจไปสู่หัวเมืองลาว

พระบางถูกอัญเชิญมาพร้อมกับพระแก้วมรกต ซึ่งมีพระราชพงศาวดารหลายฉบับดังเช่น ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)¹ ซึ่งไม่มีการกล่าวถึงพระบาง แต่ฉบับหมอบรัดเลย์มีการกล่าวถึงพระบางที่อัญเชิญมาพร้อมกับพระแก้วมรกต หรือไม่แล้วอาจเป็นเพียงความผิดพลาด

¹ หมายเหตุ: มีการชำระและเรียบเรียงขึ้นในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่บางส่วนของพระราชพงศาวดาร โดยเฉพาะเนื้อความในช่วงก่อน พ.ศ.2320 เป็นอย่างน้อยน่าจะเขียนขึ้นร่วมสมัยกรุงธนบุรี

ของการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยหลังก็เป็นได้ ทั้งนี้พระบางเป็นพระพุทธรูปองค์ที่มีความสำคัญอย่างมากต่อเจ้าผู้ครองเมืองหลวงพระบาง จึงขออัญเชิญกลับคืนไปยังหลวงพระบาง นั้นจึงสะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 1 ทรงมีอำนาจทางการเมืองที่เหนือกว่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พระบางเปรียบเสมือนเป็นวัตถุตัวแทนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างอาณาจักรกับผู้ครองเมือง การยึดเอาพระพุทธรูปสำคัญของท้องถิ่นมาจึงเท่ากับว่าเป็นการแสดงตัวตนว่าเป็นเจ้าของเมืองนั้น หรือแสดงตนว่าเป็นผู้ปกครองที่เหนือกว่าอาณาจักรนั้น ทั้งนี้พระบางได้ถูกอัญเชิญกลับมายังกรุงเทพฯ อยู่หลายครั้ง ดังเช่นในช่วงรัชกาลที่ 3 ก็ได้มีการอัญเชิญกลับมายังกรุงเทพฯ เพราะกบฏเจ้าอนุวงศ์ จนท้ายที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงได้ส่งพระบางคืนไปยังหลวงพระบางและไม่ได้มีการอัญเชิญกลับมายังกรุงเทพฯ อีกเลย

บทที่ 2 การสร้างกรุงเทพฯ ให้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา โดยการรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือ กล่าวถึงการรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองฝ่ายเหนือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ซึ่งพระองค์ทรงมีความคิดที่อยากจะรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ อาทิ สุโขทัย อยุธยา สวรรคโลก พิจิตร ลพบุรี เป็นต้น นำมาประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ นับเป็นการรวบรวมพระพุทธรูปครั้งสำคัญที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ โดยจะให้ความสำคัญพระพุทธรูปที่มาจากเมืองสุโขทัยมากเป็นพิเศษ เพราะถือเป็นบ้านเมือง ในอุดมคติที่มีความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม

การรวมศูนย์กลางพุทธศาสนาโดยการนำพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนียมายังศูนย์กลางการปกครองนั้น ผู้วิจารณ์มองว่าเป็นการรวบรวมอำนาจทางการเมืองหรือความสัมพันธ์ทางการเมืองของสยามให้ราษฎรจากหัวเมืองเหนียมสวามิภักดิ์ โดยการใช้พระพุทธรูปเป็นสื่อกลางศูนย์รวมจิตใจของผู้คนจากหัวเมืองเหนือ ให้มาอยู่รวมที่ศูนย์กลางการปกครองอย่างกรุงเทพฯ และอีกนัยหนึ่งคือพระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ทรงเป็นผู้มีบุญบารมีมากเหลือล้น เปรียบดังสมมติเทพที่ทรงได้ครอบครองพระพุทธรูปที่สำคัญๆ ของสมัยสุโขทัยและอยุธยาที่ถูกนำมารวมไว้ที่ศูนย์กลางได้

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางความคิดด้านวัตถุในพุทธศาสนา สมัยรัชกาลที่ 3 อธิบายถึงการเข้ามาของชาติตะวันตกและการอพยพของชาวจีน ที่หลังไหลเข้ามาในสยามมากขึ้น โดยเฉพาะพ่อค้าเรือสำเภา ซึ่งในรัชกาลนี้ได้ให้ความสนใจและความทุ่มเทไปทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าการทำสงคราม ถึงแม้ว่าจะมีสงครามอยู่บ้างประปราย ทั้งนี้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจส่งผลให้ความคิดด้านการทำนุบำรุงศาสนาของรัชกาลที่ 3 แตกต่างไปจากยุคสร้างกรุงเทพฯ ค่อนข้างมาก เห็นได้จากงานรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่อย่างเด่นชัด ซึ่งชี้ให้เห็น

ว่าพระองค์ทรงนิยมในศิลปะแบบจีนเป็นอย่างมาก และยังทรงส่งเสริมให้ขุนนาง ข้าราชการ เชื้อพระวงศ์ รวมไปถึงกลุ่มพ่อค้าคนดีชาวจีน สร้างและทำนุบำรุงพระอารามเพื่อเป็นการสร้าง บุญให้แก่ตนเอง แม้ว่าการอัญเชิญหรือการรวบรวมพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังปรากฏอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการอัญเชิญในรูปแบบความคิดแบบเก่า

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนในด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรม และรสนิยมด้านศิลปะ ภาพลักษณ์ของคนจีนในสายตาผู้คนสมัยรัชกาลที่ 3 ล้วนแล้วแต่เป็นการกล่าวถึงชาวจีนในทางที่ดีทั้งสิ้น นอกจากความสัมพันธ์ทางการค้าและความสัมพันธ์ทางเครือญาติแล้ว ยังมีค่านิยมเรื่องวัตถุที่สยามได้รับอิทธิพลมาจากจีน โดยมีการผสมผสานวัฒนธรรมจีนกับจารีตแบบไทย มีการสร้างหอพระในเขตที่อยู่อาศัย ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนนอกจากการสร้างไว้ในวังเท่านั้น เพราะผู้คนนิยมไปทำบุญในวันสำคัญกันที่วัดเป็นส่วนมาก ค่านิยมการตั้งโต๊ะหมู่บูชา โดยนำพระพุทธรูปมาใช้เป็นพระประธานในการประกอบพิธี แทนการตั้งโต๊ะบูชาบรรพบุรุษแบบจีน มีการผสมผสานกับจารีตแบบไทย คือ นำพระพุทธรูปมาเป็นพระประธาน ในพระราชพิธีของราชสำนักแทน

เพราะฉะนั้นจากความสัมพันธ์อันยาวนานและแนบแน่นที่มีต่อจีน ความนิยมศิลปวัตถุจีนในสยามสมัยรัชกาลที่ 3 จึงเป็นที่นิยมมากกว่าการนำเข้าวัตถุจากวัฒนธรรมตะวันตก เนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางการทูตที่ชาติตะวันตกเข้ามาเพื่อหวังมีอำนาจทางการเมืองเหนือสยาม สยามจึงมีความหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจต่อชาติตะวันตก เป็นสาเหตุให้ความนิยมของวัตถุหรือการนับถือศาสนาของหมอศาสนา (มิชชันนารี) ที่เข้ามาเผยแผ่จึงไม่เป็นที่นิยมมากนัก

บทที่ 4 ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและมุมมองต่อพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จุดเริ่มต้นที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงสนพระทัยในด้านประวัติศาสตร์ คือ การค้นพบศิลาจารึกหลักที่ 1 ตอนที่พระองค์ยังทรงผนวชและเดินออกธุดงค์ และคาดว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาโบราณคดีและโบราณวัตถุของไทย พระองค์ทรงมองการณ์ไกลว่าอีกไม่ช้า ชาติตะวันตกจะเข้ามาหาผลประโยชน์จากสยาม พระองค์จึงทรงมีการปรับตัวให้เข้ากับความเป็นสมัยใหม่ โดยศึกษาธรรมเนียม วัฒนธรรม ภาษาอังกฤษจากมิชชันนารีชื่อ ดร.แดน บีช แบรดลีย์ (Dan Beach Bradley) และ ดร.เจสซี แคสเวลล์ (Jesse Caswell) หมอสอนศาสนาและรักษาโรคชาวอเมริกัน ทำให้ความรู้และความคิดของพระองค์ก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่ง การได้รับแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์จากชาติตะวันตก ทำให้พระองค์ทรงพยายามเลี่ยงการอธิบายที่มาของพระพุทธรูปตามแบบเก่า และทรงอธิบายแบบใหม่ด้วยหลักการใช้เหตุผลมาอธิบายให้เห็นเป็นที่พิสูจน์ได้ ดังเช่น วัสดุในการสร้างที่มีความคล้ายคลึงกับ

แหล่งที่มา การสังเกตร่องรอยความไม่สมบูรณ์ของวัตถุที่ต้องเป็นมนุษย์สร้างไม่ใช่เทวดาเป็นผู้สร้าง กล่าวคือมีลักษณะเป็นมนุษย์นิยมที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์มากกว่าสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสนใจในการศึกษาของพระองค์ที่ให้ความสำคัญทางโบราณสถานและโบราณวัตถุได้เป็นต้นแบบให้สมัยต่อมาได้มีการศึกษาโบราณคดีมากขึ้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการรวบรวมพระพุทธรูปครั้งสำคัญอีกครั้ง นำมาประดิษฐานไว้ที่วัดเบญจมบพิตร ตามพระราชประสงค์ของพระองค์ที่มีต่อความคิดเรื่องพระพุทธรูปคล้ายกับรัชกาลที่ 4 โดยทรงอธิบายเรื่องวัตถุให้เป็นไปตามหลักความเป็นจริง แต่ก็ยังมีการอ้างอิงนิทานตำนานอยู่บ้าง นอกจากนี้พระองค์ยังมิรับสั่งให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจัดหาพระพุทธรูปที่หลากหลาย เพื่อมาประดิษฐานตามระเบียบพระอุโบสถให้ผู้คนได้เห็น มีการจัดแสดงพระพุทธรูปที่สำคัญและงดงามของสยามให้เป็นพิพิธภัณฑหรือมิวเซียม

จากทั้งหมดที่กล่าวมาสรุปได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปในสมัยยุคสร้างกรุงเทพฯ มีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก ดังกรณีของพระแก้วมรกตและพระบาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ไม่ว่าจะเสียกรุงศรีอยุธยาที่ทำให้ความมั่นคงทางการเมืองระส่ำระสายมากเพียงใด แต่ด้วยความสามารถของผู้นำที่ส่งผลให้สยามมีอำนาจเหนือหัวเมืองเหนือและเมืองลาวมาตลอดมา การรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือเป็นจำนวนมากถูกอัญเชิญมาไว้ที่กรุงเทพฯ แสดงถึงการเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นอัครศาสนูปถัมภก หรืออีกนัยหนึ่งคือ สามารถมีอำนาจในการรวบรวมพระพุทธรูปที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนท้องถิ่นมาเป็นสื่อกลางของความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร

การรับเอาวัฒนธรรมจากจีนส่งผลให้การบูชาพระพุทธรูปมีการเปลี่ยนแปลง ดังตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โต๊ะหมู่บูชาที่สยามนำพระพุทธรูปมาตั้งเป็นพระประธานแทนการบูชาบรรพบุรุษแบบจีน ซึ่งค่อยๆ เริ่มเผยแพร่จากราชสำนักมาสู่สามัญและนิยมกันอย่างแพร่หลายให้เห็นกันจนถึงทุกวันนี้ จากเดิมที่นิยมไปทำบุญในวันสำคัญที่วัดเมื่อมีโต๊ะหมู่บูชาไว้ที่บ้านผู้คนก็สามารถไหว้พระได้บ่อยๆ ตามที่ต้องการ

และสุดท้ายการเข้ามาของชาติตะวันตก ที่เข้ามาเพื่อหาผลประโยชน์ทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ เป็นผลให้ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และการปกครองให้เข้ากับสมัยใหม่ เพื่อที่จะได้ไม่ต้องตกเป็นเป้าสายตาจากชาติมหาอำนาจ หนึ่งในนั้นคือการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเรื่องวัตถุให้ก้าวหน้า ที่จากเดิมมีการกล่าวอ้างนิทานหรือตำนาน ก็ได้เปลี่ยนมาอธิบายที่มาของวัตถุโดยใช้หลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ในการอธิบาย เพื่อหลีกเลี่ยงการกล่าวอ้างถึงเทวดาเป็น

ผู้สร้าง เน้นให้ความสำคัญกับการกระทำของมนุษย์ที่มีฝีมือในการสร้างพระพุทธรูปมากขึ้น นอกจากพระพุทธรูปจะเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังเป็นความรู้ในบริบททางประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นโบราณวัตถุ

ผู้วิจารณ์มองว่าหนังสือ *การเมืองเรื่องพระพุทธรูป* เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสะท้อนให้เห็นภาพแนวคิดเรื่องพระพุทธรูปที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงสมัย ช่วยเปิดมุมมองอีกด้านที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปในอดีตซึ่งแตกต่างไปจากปัจจุบัน มีเรื่องของการเมืองที่แอบแฝงโดยนำพระพุทธรูปมาเล่นกับความเชื่อของผู้คนในสมัยนั้น ทำให้ผู้วิจารณ์เห็นภาพและเข้าใจผ่านการอธิบายที่มีการยกตัวอย่าง และเข้าใจได้ว่าเหตุใดสยามจึงมีอำนาจปกครองเหนือหัวเมืองโดยรอบมาตลอด การเรียบเรียงและแบ่งออกมาแต่ละบท ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อของพระมหากษัตริย์แต่ละสมัย ตลอดจนการได้รับอิทธิพลทางความคิดและวัฒนธรรมของจีนกับชาตินิยมมาอำนาจตะวันตกที่ส่งผลให้เห็นเป็นรูปธรรม อันนำมาซึ่งการสร้างองค์ความรู้ของพระพุทธรูปให้กับคนในสมัยหลัง ทำให้ทราบถึงในช่วงเวลาที่ผ่านมามีความสัมพันธ์ของสยามกับหัวเมืองต่างๆ เหล่านี้เป็นอย่างไร การพยายามปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงจากการคุกคามของชาตินิยมมาอำนาจตะวันตก เป็นการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคม รวมไปถึงการเมืองอีกด้วย